

טביעת מטבעות בירושלים בתקופה הרומית

מאת: יהושע זלוטניק

zlotniky@bezeqint.net

08/01/2012

תקציר: המחבר יתמקד במאמר בטביעת מטבעות ברונזה בירושלים בתקופה הרומית. הטביעה במטבעה המקומית שהחלה למעשה בימי השליטים החשמונאים, פעלה באמצעות אותה תשתית ושיטות טביעה גם בתקופה הרומית, עד תום המרד הגדול נגד הרומאים. לאחר חורבן ירושלים על ידי הרומאים, נמשכה טביעת מטבעות ברונזה במקום במתכונת שונה. בתחילה באמצעות טביעת רכב של הלגיון העשירי על מטבעות ברונזה שחוקות שבמחזור ובהמשך בטביעה עירונית-קולוניאלית של מטבעת העיר הרומית אליה קפיטולינה.

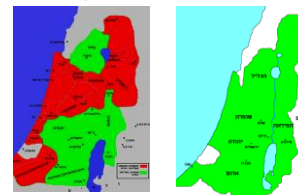
הקדמה

התקופה הרומית בארץ ישראל החלה בשנת 63 לפנה"ס, לאחר כיבוש ארץ ישראל על ידי פומפיוס ונמשכה עד שנת 324 לספירה, תחילת התקופה הביזנטית. הטביעה בירושלים בתקופה הרומית, לפי המחקר, החלה בטביעת מתתיה אנטיגונוס, ונמשכה עד תקופת הוסטיליאנוס בשנת 251 לספירה. האחים הורקנוס השני ואריסטובולוס השני, הסתכסכו על השליטה על יהודה ופנו לפומפיוס. לאחר שאריסטובולוס מרד בו, כבש פומפיוס את ירושלים והגלה את אריסטובולוס ובניו: אלכסנדר ומתתיה אנטיגונוס לרומא ומינה את הורקנוס השני לאתנרך על יהודה. פומפיוס גם קרע מיהודה את הערים ההלניסטיות, כחלק ממדיניות הכיבוש הרומי בארץ ישראל. המאמר יתמקד בהשתלשלות טביעת מטבעות ירושלים בין השנים 40 לפנה"ס אז שלט בה מתתיה אנטיגונוס, עד שנת 251 לספירה אז פסקה הטביעה בעיר אליה קפיטולינה בשלהי התקופה הרומית.

פומפיוס וכיבוש ירושלים שנת 63 לפנה"ס

מדינת החשמונאים לפני פומפיוס שנת 63 ואחרי הסדרי פומפיוס ביהודה (ללא הערים ההלניסטיות).

המקורות ההיסטוריים הכתובים העיקריים על התקופה הרומית בארץ ישראל הם: א. קדמוניות היהודים". ב. "מלחמת היהודים עם הרומאים" שחיבר יוספוס. יוספוס הסתמך על המקורות של ניקולאוס

איש דמשק¹ ועל סטראבו, ג. "היסטוריה רומית" שחיבר קאסיוס דיו, היסטוריון רומי (230-160 לספירה). הקטעים על אדריאנוס מופיעים בתקציר שכתב וערך הנזיר קסיפולינוס במאה 11. ד. "תולדות רומי"- חיבור של אפיאנוס שחי בתקופת אדריאנוס. ה. האוונגליונים, ארבעת ספרי הבשורה המהווים את הברית החדשה. ו. "היסטוריה כנסייתית", חיבור של אוזביוס (339-265 לספירה). ז. "על המידות והמשקלים" שחיבר אפיפניוס מסלמיס (402-310 לספירה) וכן קיימים מקורות נוספים מספרות חז"ל.

רקע לטביעת ירושלים לפני התקופה הרומית

עד שנת 400 לפנה"ס לא טבעו מטבעות בירושלים. ראשית הטביעה חלה בשלהי התקופה הפרסית. בירושלים טבעו לרוב מטבעות זעירים בערכי אובול וחלקי אובול, עליהם הכתובת "יהד" בעברית עתיקה. תחילה טבעו בעיר מטבעות עצמאיות משנת 400 לפנה"ס עד שנת 360 לפנה"ס. לאחר שנת 360 לפנה"ס, אז כבשו הפרסים מחדש את האזור, נטבעו בעיר דגמי מטבעות עם סמלי ריבון פרסי². טביעת מטבעות יהד נעשתה בשנים 360-400 לפנה"ס על ידי מנהיגים מקומיים ואחר שנת 360 לפנה"ס על פי הסמכה של השלטון הפרסי. קיימים 3 קבוצות של דגמי מטבעות: (1). ללא דיוקן השליט הפרסי למשל סדרת מטבעות "חיקוי אתונאי"³, (2). מטבעות עם דיוקן השליט הפרסי בתקופה זו. (3). מטבעות עם דיוקני מנהיגים יהודיים עם כתובות של שמותיהם. מטבעות ללא דיוקן השליט הפרסי נטבעו בשנים 360-400 לפנה"ס. באזורים הגובלים ביהודה, שם לא הייתה נוכחות פרסית בשנים 360-400 לפנה"ס והאזור היה נתון להשפעה מצרית. עקב המרד של המצרים בפרסים, דחקו המורדים המצרים את הפרסים מהאזור. לדעת המחבר מצב של העדר שליטה פרסית באזור, השפיע על אופי הטביעה המקומית של המטבעות והייתה למעשה טביעה עצמאית. מנהיגי יהד טבעו בחלק מן התקופה מטבעות הנושאים את שמם ודמותם במתכונת מטבעות מאסיה

¹ היה המקור העיקרי של יוספוס בתיאור האירועים עד מותו של הורדוס, תוך הצגת מגמות פרו-הורדוס ודגש על והצלחותיו ותיאורים פרו-רומיות לעומת תיאורים עוינים על השליטים החשמונאים.

² דיוקן ראש מלך פרסי או התואר פחה.

³ מטבעות כסף שעל צדם האחד ינשוף עם הכתובת AOE ועל צדם השני דיוקן האלה אתנה.

הקטנה, שחלקם הגיעו לאזור וכן מטבעות מטיפוס "חיקוי אתונאי" מצריות, שנשאו את כתובות השליטים ודמותם.

מטבעות יהד עצמאיות

מטבעות "יהד" בחסות מלך פרס

מתכונת דומה, של טביעת מטבעות כסף זעירים, הייתה נהוגה ביהד, גם בתחילת התקופה ההלניסטית. הסמכות שניתנה לרשויות השלטון היהודי ביהודה, מטעם השלטון התלמי על ארץ ישראל, הביאה לטביעת מטבעות בערכי אובול, עם דיוקנו של המלך תלמי הראשון על צדו האחד של המטבע ועל צדו השני, הנשר התלמי עם הכתובת "יהדה" ולעתים הכתובת "יהד" בעברית. בתקופת תלמי השני פסקה הטביעה המקומית בירושלים, של מטבעות כסף זעירים, מאחר והמערכת המוניטרית התלמית הנהיגה באזור כחלופה טביעת מטבעות מברונזה.

החל מתקופה זו, חלה הפסקה בטביעת מטבעות בירושלים במשך 175 שנים. הטביעה חודשה בימיו של השליט החשמונאי הורקנוס הראשון, ששמו העברי היה יוחנן. הטביעה החשמונאית נמשכה

A collection of 14 ancient coins, likely from the Roman or Byzantine era, displayed in two rows. The top row shows eight coins, and the bottom row shows six coins, with a small, irregularly shaped coin placed between the two rows. The coins feature various designs, including portraits of emperors, religious symbols, and inscriptions. The top row includes a coin with a laurel wreath, a coin with a cross, a coin with a star, a coin with a cross, a coin with a cross, a coin with a cross, a coin with a cross, and a coin with a cross. The bottom row includes a coin with a laurel wreath, a coin with a cross, a coin with a cross, a coin with a cross, a coin with a cross, and a coin with a cross.

[illegible]

סדרת מטבעות עם הכתובת "יונתן"

הטביעה בירושלים המתייחסת לתקופה הרומית, החלה למעשה לאחר מותה של שלום אלכסנדרה, אלמנתו של אלכסנדר ינאי, כאשר החל הריב של האחים הורקנוס השני ואריסטובולוס השני. במחקר היו קיימות מספר תפיסות על טביעת מטבעות החשמונאים בתקופה שלאחר מותה של המלכה אלכסנדרה, אשר בסופן הסתמן שבתקופה זו, המשיכו להשתמש במטבעות הרבים שטבע אלכסנדר ינאי.

פעילות הטביעה בירושלים בתקופה הרומית, על ציר הזמן החלה מכיבוש ירושלים על ידי פומפיוס בשנת 63 לפנה"ס והסתיימה בטביעת המטבעות האחרונים של קולוניה אליה קפיטולינה בשנת 251 לספירה. קיימת סוגיה בנושא ראשית הטביעה בירושלים בתקופה הרומית והיא מי טבע מטבעות בירושלים במהלך תקופת המעבר של 23 שנים משנת 63 לספירה עד תחילת הטביעה של מתתיה אנטיגונוס, בשנת 40 לפנה"ס?

התקופה שלאחר מותה של המלכה שלום אלכסנדרה, עד עלייתו של מתתיה אנטיגונוס לשלטון בשנת 40 לפנה"ס נמשכה כ- 36 שנה. לדעת רוב החוקרים בתקופה זו לא טבעו מטבעות בירושלים, כולל כאמור במהלך 23 שנים בתקופה הרומית, שהחלה בשנת 63 לפנה"ס. בעבר חלק מהחוקרים שייכו מטבעות הנושאים מוטיבים של כהונה גדולה בהם השם "יונתן"⁴ לשליטים הורקנוס השני ואריסטובולוס השני. כיום רוב החוקרים משייכים את המטבעות האלה לאלכסנדר ינאי.

לדעת המחבר בתקופת המעבר, פעל שליט נוסף והוא אלכסנדר בנו של אריסטובולוס השני וניתן לייחס לו טביעת סדרה של מטבעות שטבע בתקופת שלטונו. קינדלר טוען שאריסטובולוס השני טבע מטבעות בירושלים. משורר טען שהורקנוס השני טבע מטבעות

⁴ קינדלר (Kindler 1991: 15-18) משייך את הכתובת לאריסטובולוס ה'א'. משורר (2001: 27) משייך הכתובת להורקנוס ה'א'. גרשטנפלד (1982: 120-121) משייך את המטבע למלכה שלומציון, אלמנתו של אלכסנדר ינאי, ששלטה במשך 9 שנים, לאחר מותו. שחר (2004: 7-8) מניח שהמטבע היא של אלכסנדר ינאי וכן במאמר משותף עם הנדון (Hendin and Shachar: 2008) משייכים את הכתובת על מטבע זה לאלכסנדר ינאי. פישר וגור (Fisher and Gur: 2008) מייחסים מטבע זה לאריסטובולוס ה'א'.

בירושלים. כיום רוב החוקרים טוענים שהורקנוס השני לא טבע מטבעות. האם ייתכן שהשליט אלכסנדר השני נכדו של אלכסנדר ינאי, אשר שלט למעשה ביהודה במהלך המרד שלו נגד הרומאים, במשך כ-3 שנים, טבע מטבעות בירושלים? המחבר מציע את אלכסנדר השני כמועמד מתאים, שיכול היה לטבוע מטבעות בירושלים ומייחס לו סדרת מטבעות ספציפית. אלכסנדר השני, הצליח לברוח משבי פומפיוס ובמהלך המרד שלו נגד הרומאים, על פי תאור הקורות אותו במקור של יוספוס, מהם עולה ששלט תקופה מסוימת ביהודה, וגם בעבר הירדן. המחבר טוען שבתחילת התקופה הרומית, אלכסנדר אחיו של מתתיה אנטיגונוס, אשר על פי התיאור של יוספוס, כבש את ירושלים, בנה את חומותיה, גרש את דודו הורקנוס השני⁵ היה השליט שטבע מטבעות עם הכתובת בעברית "יונתן", לעומת המטבעות עם השמות "יהונתן" ו"נתן", שלפי רוב החוקרים כיום נטבעו על ידי אלכסנדר ינאי.

מטבעות עם הכתובת "יונתן" שהמחבר טוען שנטבעו על ידי אלכסנדר השני

נתמקד בסוגיה מי טבע מטבעות בירושלים בתקופת המעבר של 23 שנים 63-40 לפנה"ס. האם היה זה אלכסנדר השני (נכד אלכסנדר ינאי), שבמהלך המרד שלו שלט כ-3 שנים ביהודה?

HA-68

המחבר העלה לאחרונה טיעון, שאלכסנדר השני נכדו של אלכסנדר ינאי, טבע סדרת מטבעות הנושאות כתובת בעברית עתיקה עם השם "יונתן" להבדיל מהכתובות "יהונתן" או "נתן". כול החוקרים אינם

⁵ יוספוס. מלחמת היהודים ברומאים 2009. תרגום מיוונית ליזה אולמן. עריכה מדעית והערות-ישראל שצמן.

מתייחסים באופן מיוחד למטבעות הנושאות את השם "יונתן". המסקנה שכול 3 סדרות המטבעות "יהונתן", "ינתן" ו"יונתן" בהכללה, משויכות לאלכסנדר ינאי. המחקר כיום אינו מתייחס להשפעת פעילויותיו הצבאיות והמדיניות של אלכסנדר השני, בתקופה הרומית. תיאורי פעילויותיו מבוססות על המקור של יוספוס, עם כל המגבלות המיוחסות למקור זה שבדרך כלל עוין, במידת מה, לשליטים החשמונאים. לפי יוספוס השליט אלכסנדר מרד פעמיים ברומאים, גייס צבא גדול מאד והישגיו ועוצמתו הצבאיות הייתה משמעותית ומרשימה. להלן טיעונים הבאים לתמוך ולשייך את המטבעות עם השם "יונתן" לאלכסנדר השני:

1. בבחינת המצב הפוליטי בשנים 40-76 לפנה"ס על פי המקור של יוספוס.

2.⁶ ניתוח נושא השמות החשמונאים: שמות כפולים קבועים⁷

בעברית וביוונית, העברת שמות סב-נכד⁸ וכן דוד שנפטר, לשליט החשמונאי הנולד, כפי שהיה מקובל ביהדות מרכז ומזרח אירופה. למשל שמו של הורקנוס הראשון הועבר להורקנוס השני ואלכסנדר ינאי לאלכסנדרוס השני.

- ⁶ ואלכסנדרוס בן אריסטובולוס אשר נמלט משבי פומפיוס אסף מקץ ימים חיל גדול והציק להורקנוס, כי עבר בכל ארץ יהודה וכמעט שם קץ לשלטונו. * כי כבר ארב את לבו לגשת אל ירושלים ולבנות מחדש את חומתה, אשר נהרסה בידי פומפיוס" (זה הזמן לטביעת מטבעות "יונתן")
- * גבניוס יצא למלחמה לקראת אלכסנדרוס בשנת 57.. שב וחזק המצור על אלכסנדריון ואלכסנדרוס הסגיר אליו את המבצרים הורקניה ומכוור.. ואחרי כן השיב גבניוס את הורקנוס (השני) אל ירושלים ונתן עליו את משמרת בית המקדש ... " - זה הזמן לטביעת מטבע יונתן על ידי אלכסנדר השני
- "אלכסנדרוס בן אריסטובולוס הגיע אחר כך שוב לשלטון בכוח והפשיע רבים מן היהודים ועבר עם צבא גדול בארץ והרג את כל הרומאים שפגע בהם.. כשמצא גבניוס את הענינים בסוריה.. אולם את אלכסנדרוס לא יכול לעצור שכן היו לו שלוש ריבאות יהודים והוא יצא לקראת גבניוס ונחל מפלה גדולה בנפול עשרת אלפים בצדו ליד הר תבור

⁷ מתתיה- אנטיגונוס

יהודה- אריסטובולוס

יהונתן/ ינתן /יונתן - - אלכסנדר

יוחנן- הורקנוס.

⁸ ראה תרשים שושלת בסוף המאמר.

3. קיימת תקופת מעבר ללא טביעת מטבעות, למרות הצרכים הכלכליים. נשאלת השאלה הייתכן שלא טבעו מטבעות במשך 36 שנים ממות ינאי עד תחילת שלטונו של מתתיה אנטיגונוס? כאשר אלכסנדר השני היה מורד פעיל, נועז ומפקד צבא המורדים לפני מתתיה אנטיגונוס.

4. רוב מנהיגי מרד נוספים בתקופה הרומית, טבעו מטבעות במהלך מרידות באזורים ששלטו בהם כתעמולה בכדי לפרסם את המרד, לדוגמא: א. מתתיה אנטיגונוס- אחיו של אלכסנדר השני. ב. מנהיגי המרד הגדול נגד הרומאים בירושלים והמורדים בגמלא בתקופת המרד הגדול. ג. בר כוכבא.

היו תקופות שלא טבעו מטבעות במשך תקופה ממושכת, אולם בתקופה זו של מרידות תכופות בתקופה הרומית, כאשר באזור שררה אינפלציה עקב המרידות, המצב חייב הנפקת מטבעות נוספים. יש מנגד טיעון שאלכסנדר ינאי טבע כמות גדולה של מטבעות לעשרות שנים, אולם מאידך יש טיעונים על שהיה מחסור בנחושת שהביא לטביעת מטבעות מעופרת, לפיכך תקופה ארוכה של 36 שנים מחייבת טביעת מטבעות.

5. לא הוכח במחקר שמטבעות חשמונאים עם השם יונתן הוטבעו על ידי אלכסנדר ינאי.

פעילות מטבעת ירושלים בתקופה הרומית

החל משנת 40 לפנה"ס מטבעת ירושלים טבעה את מטבעות המלך מתתיה אנטיגונוס (37-40 לפנה"ס). המלך הורדוס (37-4 לפנה"ס) שמלך באותה עת, טבע את מטבעותיו במקביל לטביעת מתתיה אנטיגונוס, תחילה בשומרון, ואחר המשיך לטבוע את מטבעותיו בירושלים, לאחר שכבש את העיר מידי מתתיה אנטיגונוס. יורשו, בנו האתנרך ארכילאוס (4 לפנה"ס-6 לספירה), המשיך לטבוע מטבעות במטבעת העיר, עד שהוגלה מיהודה בשנת 6 לספירה. בהמשך טבעו הנציבים הרומיים הראשונים מטבעות בירושלים. מטבעת ירושלים המשיכה וטבעה את סדרת מטבעותיו של אגריפס הראשון (44-37

לספירה), מטבע שנת 6 למלכותו = 41/42 לספירה. המטבעה המשיכה לספק שרותי מטבעה לנציבים הרומיים האחרונים ולבסוף נטבעו במטבעה מטבעות ייחודיים במהלך המרד הראשון בשנים: אחת עד חמש למרד הגדול נגד הרומאים (66-70 לספירה).

לאחר שירושלים נכבשה ונהרסה, מפקדת הלגיון העשירי ששכנה בעיר, החלה לטבוע טביעת רכב בשנים 70-130 לספירה. המטבעות שנטבעו בטביעת הרכב היו בעיקר על מטבעות שחוקים שהלכו במחזור באזור, בהם מטבעות מאנטיוכיה, אשקלון, "יהודה השבויה" ואחרים. טביעת רכב על פניהם הייתה טביעה עם סמלי הלגיון העשירי פרטנסיס, שמפקדתו שכנה במשך תקופה ממושכת בירושלים. טביעת הרכב תמה לבסוף והשתלבה בטביעה העירונית של המטבעות שהנפיקה הקולוניה אליה קפיטולינה (128-251 לספירה). מטבעות אלה נשאו על פניהם את סמלי הלגיון העשירי.

כל המטבעות שנטבעו במטבעת ירושלים, עד תום המרד הגדול נגד הרומאים, אינם נושאים את שם העיר ירושלים וכן אין סמול המעיד על המטבעה כמו למשל הסימול אלה המופיעה על שקלים צורים. ירושלים הייתה במהלך התקופה הנסקרת הבירה האדמיניסטרטיבית של השליטים על יהודה, בה שכנו: בית המקדש, ארמונות השליטים, מוסדות השלטון והמטבעה. לפיכך סביר שבתחום העיר פעלו המטבעה הממלכתית או הרשות האדמיניסטרטיבית, שבסמכותה טביעת המטבעות. כמו כן התגלו עדויות לטביעות של מטבעות בירושלים.

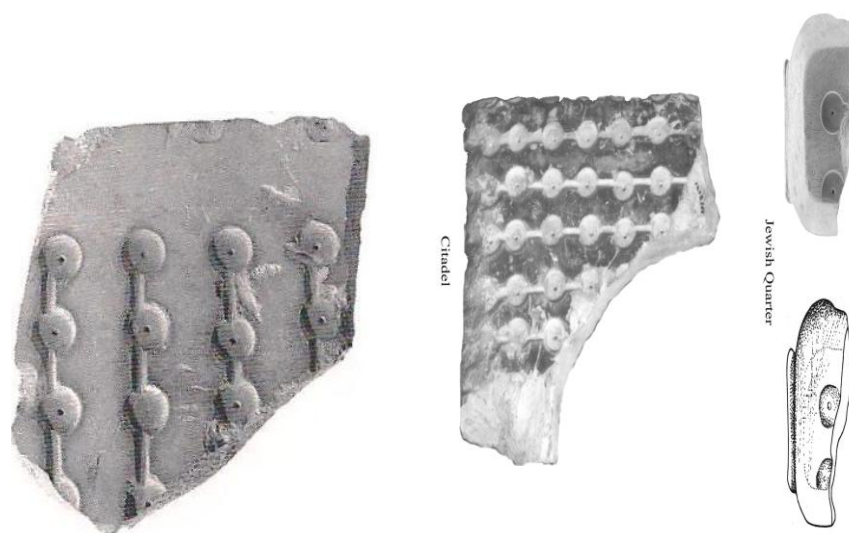
על קיומה של מטבעה בירושלים מעידים לוחות דפוס מאבן גיר, ששימשו ליציקת אסימוני מטבעות. בחפירות במצודת העיר (במגדל דוד), התגלו לוחות דפוס מאבן גיר וכן שאריות של יציקות אסימונים שבהם יצקו אסימונים למטבעות ערכים גדולים של מתתיה אנטיגונוס או הורדוס. כן התגלה בירושלים חלק ממטיל, המכיל אסימון המחובר למטיל ועליו טביעת מטבע של הנציב פונטיוס פילטוס. ראה שהמטבע של הנציב נטבעה במטבעת ירושלים.

בסביבת העיר בתלפיות-מזרח, התגלו בחפירה מספר לוחות אבן המעידים ששימשו ליציקת מטבעות, מעין מטבעת- משנה למטבעה

הראשית שפעלה בירושלים ו/או מתקן לייצור אמצעי טביעה למטבעה הראשית בירושלים. דהיינו שבאתר זה יצרו את הלוחות ליציקת אסימונים ששמשו לטביעת מטבעות, ובדקו את תקינותם, לפני ששלחו את הלוחות הדפוס למטבעה הראשית בירושלים.

אסימון המחובר למטיל ועליו טביעת מטבע של הנציב פונטיוס פילטוס

דפוסים מאבן גיר שהתגלו במצודה וברובע היהודי בירושלים דפוס לטביעת אסימונים למטבעות ערכים הגדולים

על פי המחקר הנומיסמטי הכולל את מטבעות: החשמונאים, הרודיאניים, מטבעות הנציבים ומטבעות המרד הגדול נגד הרומאים, מאפיינים רבים ממטבעות האלה 6 סימנים על המטבעות, של שיטות טביעה שפעלו במטבעת ירושלים. סמנים אלה מעידים על רצף טביעת מטבעת ירושלים במשך כ-200 שנה (Zlotnik 2012).

נציבי רומא טבעו את מטבעותיהם במטבעת ירושלים. מטבעות הנציבים נושאים את שנות שלטונו של הקיסר, שהסמך אותם לטבוע מטבעות בשמו. הנציבים הראשוניים טבעו את מטבעותיהם באמצעות מטבעת ירושלים. המלך אגריפס הראשון, טבע בירושלים בשנת 41/2

לספירה, סדרת מטבעות עם 3 שבליים הנושאים את הכתובת שנת שש לשלטונו. בהמשך נטבעו במטבעת ירושלים מטבעות הנציבים הרומיים האחרונים. עם פרוץ המרד הגדול נגד הרומאים, פסקה טביעת מטבעות הנציבים בירושלים ומטבעת העיר החלה להנפיק מטבעות בעברית מכסף וארד. מטבעות אלה מתוארכות לפי שנות המרד. לאחר שירושלים חרבה על ידי הרומאים ויחידות הלגיון העשירי הוצבו בתחומה, פעלו השלטונות באזור שבשליטת הלגיון העשירי, למחזר מטבעות ישנות שהלכו במחזור ונשחקו, באמצעות טביעת רכב של סמלי הלגיון עליהם. הסמלים כוללים כתובת מקוצרת של הלגיון, דגמים עם חזיר בר וספינת קרב. בתקופת שלטונו של אדריאנוס הוקמה בעיר, קולוניה רומית בשם אליה קפיטולינה, על חורבות ירושלים, לדעת המחבר בשנים 128/9 לספירה. יחידות הלגיון העשירי, שעד יסוד העיר טבעו טביעות רכב על מטבעות ברונזה, שילבו בתאום עם רשות הטביעה המקומית, את סמלי הלגיון באמצעות טביעה סטנדרטית במטבעה העירונית של הקולוניה אליה קפיטולינה. כתוצאה מהקמת העיר הנוכרית ובניית מקדש לזאוס במקום המקדש היהודי, פרץ המרד השני של בר כוכבא בשנים 132-135 לספירה. לא ידוע אם העיר הרומית אליה קפיטולינה נכבשה על ידי כוחות בר כוכבא או המשיכה את פעילותה הקולוניאלית (Zlotnik 2008). הטביעה העירונית בעיר אליה קפיטולינה נמשכה עד תקופת הוסטילינוס בשנת 251 לספירה. סקירה מפורטת על כך תבוא בהמשך.

להלן פרוט טביעת המטבעה הירושלמית בתקופה הרומית:

* טביעה על ידי אלכסנדר שני (נכדו של אלכסנדר ינאי) בחלק מתקופת המעבר של 23 שנים (63-40 לספירה).

* טביעת מטבעות על ידי המלך הורדוס (37 לפנה"ס-4 לפנה"ס).

* טביעת מטבעות ע"י האתנרך ארכילאוס, בנו של הורדוס, (4 לפנה"ס-6 לספירה).

* טביעת מטבעות הנציבים הראשונה (41-6 לספירה).

* טביעת מטבעות ע"י המלך אגריפס הראשון (41/2 לספירה).

* טביעת הנציבים האחרונים (44-66 לספירה).

* טביעת מטבעות ייחודים במרד הראשון נגד היהודים (שנים אחת עד חמש למרד).

* טביעת רכב על מטבעות שחוקים ברובם, שהילכו במחזור באזור הסמוך לירושלים, עם סמלים הלגיון העשירי, שמפקדתו שכנה במשך תקופה ממושכת בירושלים, כדי לתת להם תוקף במחזור.

* טביעת מטבעות עירוניות של מטבעת אליה קפיטולינה.

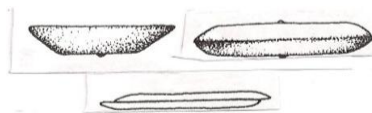

מטבע פרוטה מתתיה אנטיגונוס

מתתיה אנטיגונוס

ביהודה התרחשו מאבקים בין תומכי מתתיה אנטיגונוס, שרצו למנוע שעבוד לרומאים לבין תומכי הורקנוס ואנטיפטרוס שתמכו ברומאים. בשנת 40 פלשו הפרתים לסוריה והמליכו את מתתיה אנטיגונוס למלך כנגד תמורה נדיבה הפרתים עצרו את הורקנוס השני בירושלים ומסרוהו למתתיה אנטיגונוס. מתתיה קצץ את אזני הורקנוס על מנת לפסול אותו לשמש ככהן גדול במקדש בירושלים והגלה אותו לבבל. הורדוס ברח לרומא והוכתר שם למלך על יהודה.

מתתיה טבע במטבעת ירושלים מטבעות ייחודיים. תהליך המטבעות פעל באופן סטנדרטי: יציקת אסימונים, חריטת רושמות וטביעת מטבעות על האסימונים. ליצירת האסימונים השתמשו במטבעה בדפוס אבן דו צדדי, שהיא תבנית כפולה של 2 לוחות אבן בהם קדחו גומות, אחת מול השנייה שיטה שהביאה

לדגם "מטבעות מוזזים" (משורר 1997).

את מטבעות מתתיה, מאפיינים: א.משקלם החורג, ב. אותיות עבות. המטבעות התחלקו ל-3 גדלים כערכים: מטבעות גדולים, מטבעות בינוניים, ופרוטות.

ריכוז גבוה של עופרת

מטבעות לא תקינות

מטבעות כהניים חשמונאים הומרו לצד "כהני" וצד מלכותי משולב על מטבע מתתיה הדו לשוני,

כאשר אין שימוש ברימון סמל הכהן הגדול. הצד השני הוא הצד המלכותי אך ללא העוגן המלכותי

דוגמאות ממטבע מנורה ושולחן לחם הפנים

שיחזור מטבע המנורה ושולחן לחם הפנים

מטבע אנטיגונוס בהשוואה להורדוס

בין מתתיה להורדוס התרחשה מלחמה. שליטים אלה מלכו במקביל בשנים 37-40 לפני הספירה. המלך הורדוס השתלט על שומרון, בסיסו העיקרי, אחר כבש את הגליל ומעורות הארבל מתומכי מתתיה. מתתיה הביס את צבא הורדוס ליד יריחו. הורדוס כבש את יפו ומצדה מכוחות מתתיה. מתתיה פיצל את צבאו ושלח את פאפוס לניתוק קווי האספקה של הורדוס, אך מצביא זה הובס ליד בית אל. הורדוס ונציב סוריה עם 11 לגיונות רומיים פנו אל ירושלים והטילו מצור במשך 5 חודשים על העיר ובקיץ שנת 37 לפני הספירה, נכבשה העיר

והורדוס שם קץ לשלטון שושלת החשמונאים. מתתיה הסגיר עצמו לנציב סוריה. נשלח לאנטיוכיה ומרקוס אנטוניו הורה לכרות את ראשו.

שושלת הורדוס

בשנת 40 הפך המלך הורדוס לשליט יחיד בירושלים, לאחר שכבש את העיר ממתתיה אנטיגונוס. חלק ממטבעותיו הראשונים הוטבעו בשומרון והמאחרים בהם נטבעו בירושלים. החלה טביעת מטבעות רק בשפה היוונית בין השנים 40 לפנה"ס-66 לספירה. השינוי חל במהלך המרד הגדול כאשר חזרו להשתמש בכתב עברי עתיק.

מטבעות המלך הורדוס

את מטבעות הורדוס מאפיינים מספר טיפוסים בהם מטבעות עם נזר, הסמל X בתוך נזר / שולחן תלת רגל עגול. קיימים דוגמאות לדגם מעין זה בממצא ארכיאולוגי, שהתגלה ברובע היהודי בירושלים. הורדוס טבע במקביל מטבעות עליהם שילוב דגמי חשמונאים, עם מוטיבים של קרן שפע/עוגן, כאשר בין קרני השפע מופיע דגם הקדוקיאוס, בהשוואה לסמל הרימון של מטה הכהן הגדול על מטבעות החשמונאים. אחת המטבעות שהורדוס טבע, היה מטבע עם נשר/קרן שפע. חלק מהחוקרים טוענים שעל המטבע מופיע עיט. לדעת החוקר גודנף' הנשר הוא סמל יהודי, שהורדוס הציבו מעל המקדש בירושלים ומופיע על טיפוס מטבע שטבע. מטבע נוספת, בערך של חצי פרוטה, ועליה דגם ספינה /עוגן שהורדוס טבע לכבוד יסוד העיר קיסריה. יעקב משורר מעלה השערה בספרו, שלאחר שהורדוס השלים את בניית בית המקדש, הקים במקום מטבעה, בה הנפיק שקלים צורים מכסף, מאחר שטביעתם של השקלים הצורים

פסקה בצור⁹. לדעת חוקרים אחרים הטיעון הזה אינו די מבוסס, מאחר ומבדיקה מטלורגית של מטבעות הכסף הצורי האלה עולה, ששיעור הכסף בהן נמוך בהשוואה למטבעות הכסף שטבעו בירושלים בשנים 66-70 לספירה.

במשנה¹⁰ כתוב שהשקלים הצורים מימי הורדוס קשורים לירושלים. "איזהו כסף צורי? זה ירושלמי. לפי משנה כלים יב; ו; מטבע אינו מקבל טמאה כך שסמלים פגנים עליו בטלים¹¹".

הורדוס בנה את רוב החומות סביב המקדש. לאחרונה התגלה בממצא בחפירות, מתחת לקשת רובינסון, כלומר מתחת לחומה המערבית של הר הבית, מטבע של הנציב גרטוס. הממצא מעיד על בניית קטע של החומה, מעל מקווה שפעל במקום בתקופת אגריפס ה-1. אפשר שבתקופת הורדוס, המקום המשיך לשמש כמקווה והחומה מעל המקווה לא הושלמה בימי הורדוס אלא נבנתה בתקופת אגריפס ה-1¹².

ארכילאוס, בנו של הורדוס, זכה לתואר אתנרך. בירתו הייתה ירושלים. ארכילאוס קיבל בירושה את המטבעה בירושלים בה טבעו את מטבעותיו. חלק מהמטבעות נטבעו על פי הדגמים שטבע אביו והאחרים עם מוטיבים חדשים. השם ארכילאוס אינו מופיע על מטבעותיו אלא הורדוס האטנרך. הכתובות ביוונית מופיעות על 2 צידי מטבעותיו. ארכילאוס ערך מסע ימי לרומא, להיפגש עם הקיסר אוגוסטוס. הקיסר הדיחו והגלה אותו לגליה ומינה במקומו את הנציב קופוניוס.

מטבע של ארכילאוס עם חרטום אנייה המפליגה לשמאל

⁹ י. משורר. אוצר מטבעות היהודים עמ' 70.

¹⁰ תוספתא כתובות יג; כ

¹¹ י. משורר. אוצר מטבעות היהודים עמ' 72.

¹² לפי יוספוס "הורדוס החליט לבנות את בית המקדש מחדש... והקיף את התחום כולו בחומה".-תולדות מלחמת היהודים ברומאים"-יוספוס.

אגריפס הראשון

אגריפס הראשון, נכדו של הורדוס, טבע בירושלים מטבע, עליה דגם עם 3 שבלים/ אפריון. המטבע מתוארכת לשנת 6 למלכותו, דהיינו השנים 42/41 לספירה, השנה בה קבל את המלוכה על ירושלים. יתר מטבעותיו נטבעו בעיר טבריה. על פני המטבע מופיע הדגם עם 3 שבלים והשנה 6 (L). השבלים בוקעות מתוך 2 עלים מסוגנות. השבלים נזכרים בין שבעת המינים ומסמלים את השפע בא"י. השבלים מופיעים על נרות חרס ותכשיטים מאותה עת. על גב המטבע, מופיע דגם סוכך-אפריון. סוכך סמל למעמדו של המלך אגריפס והכתובת ביוונית על המטבע היא "של אגריפס המלך". שמו מופיע ביוונית על מטבעותיו עם האות ביוונית **ח** אחת, בעוד שעל מטבעותיו האחרות מופיעה האות **חח** פעמיים. הפרוטות הללו הן מן המטבעות הנפוצות מבין מטבעות היהודים. מקום מושבו העיקרי של אגריפס ה-I היה ירושלים. משורר טוען שבגלל הכמויות הגדולות של מטבעות אלה, יש להניח שהמטבע הוטבעה גם בשנה השביעית והשמינית, אף שעובדה זו לא נראית על המטבע של אגריפס. על חלק ממטבעותיו שנטבעו ברישול, קיימים שיבושים טכניים רבים. מטבעות אגריפס נפוצות בכל ארץ ישראל, כולל בעבר הירדן והממצאים מעידים על כך. לציין שהתגלתה מטבע של אגריפס שעל הטביעה הבסיסית מופיעה טביעת הישבון של המרד הגדול דהיינו טביעה נוספת של המרד הגדול שנת שלוש למרד, עובדה שמעידה שהשתמשו בירושלים במטבעות ששימשו במחזור הכספים כדי לשאת את סמלי המרד או עקב מחסור זמני בלוחות דפוס מאבן ליצירת אסימונים מברונזה, כדי להנפיק מהם מטבעות.

מטבע אגריפס עליה מופיעה טביעה של שנת שלוש למרד

בחפירות הכותל המערבי התגלו 450 מטבעות של אגריפס הראשון ובמצדה התגלו 113 מטבעות. יש לציין שמתוך כלל מטבעות אגריפס

הראשון שהתגלו, התגלתה ביניהם מטבע עם דיוקן אגריפס הראשון (TJC232:122). לציין שהחשמונאים בתקופה שקדמה לאגריפס לא הציגו כל דמות על מטבעותיהם. על חלק קטן ממטבעות אגריפס הוטבעו טביעות רכב, בשלב מאוחר יותר. טביעות ככל הנראה נעשו ע"י בעלי סמכות על מנת לתת תוקף למטבעות ולאפשר מחזור של מטבעות שנשחקו במהלך הזמן, כדי שימשיכו לשמש כאמצעי תשלום במחזור. אגריפס הראשון נפטר בשנת 43 לספירה.

מטבע אגריפס, 2 צדי המטבע טבועים על כל צד

בעת מותו של אגריפס הראשון בשנת 43 לספירה, היה בנו אגריפס השני בגיל 16, לפיכך הרומאים לא מינו אותו לרשת את המלוכה. הרומאים מינו אותו למלך באיחור ובגיל מבוגר יותר. אגריפס השני החל לטבוע מטבעות רק לאחר שנת 67/68 לספירה אולם הוא לא טבע מטבעות בירושלים. בשנת 66 לספירה כאשר פרץ המרד הגדול נגד הרומאים, המורדים השתלטו על המטבעה בירושלים וטבעו מטבעות ייחודיים. אגריפס השני בהיותו טיפוס פייסן, יצא כנגד המורדים. אגריפס עזב את ירושלים בירת המורדים ועבר לציפורי, בירת הגליל. לאחר שהתבסס בה, טבע בעיר מטבע עליה מופיעה הכתובת "בימי אספסיאנוס בנירונאס-ציפורי עיר השלום". השם נירונאס בוטל לאחר הירצחו של נירון בשנת 68. מרבית מטבעות אגריפס השני, הוטבעו לאחר חורבן יהודה. אחת ממטבעותיו שהוטבעה בטבריה מופיעה הכתובת "המלך אגריפס ניצחון הקיסר שנת 15", כלומר שנת 70/71 לספירה, תקופה קצרה לאחר כיבוש ירושלים ע"י טיטוס.

מטבעות נציבי רומא ביהודה

ירושלים הייתה המרכז המנהלי של יהודה, ובה פעלה המטבעה המרכזית בעיר. עם הגלייתו של ארכילאוס בשנת 6 לספירה, שלטו

ביהודה הנציבים הרומיים. הנציבים המשיכו להשתמש בשרותי המטבעה הירושלמית לטביעת מטבעותיהם, בתקופת פעילותם. הנציבים הראשונים מימי קלאודיוס נקראו פרוקורטוריים. הנציבים פיקחו על תחומי יהודה, שהייתה בסמכותו של ארכילאוס, כאשר בתחומי סמכותם היה: גביית מסים ושמירה על יציבות מדינית באזור שלטונם. מטבעותיהם הונפקו בערכי פרוטה ונשאו רק סמלים יהודיים, זאת על מנת שמטבעותיהם יהיו מקובלים על ידי האוכלוסייה היהודית. רק ששה נציבים טבעו מטבעות:

Governors of Judaea under Rome (Traditional Dating)	
Augustus (27 BCE–14 CE)	
Coponius (6–9 CE)	
Marcus Ambibulus (9–12 CE)	
*Annius Rufus (12–15 CE)	
Tiberius (14–37 CE)	
Valerius Gratus (15–26 CE or possibly 15–17/18 CE)	
Pontius Pilate (26–36 CE or possibly 17/18–36 CE)	
Caligula (37–41 CE)	
*Marullus (37–41 CE)	
Claudius (41–54 CE)	
*Cuspius Fadus (44–46 CE)	
*Tiberius Alexander (46–48 CE)	
*Ventidius Cumanus (48–54 CE)	
Antonius Felix (52–54 CE)	
Nero (54–58 CE)	
Antonius Felix (54–60 CE)	
Porcius Festus (60–62 CE)	
*Albinus (62–64 CE)	
*Gessius Florus (64–66 CE)	
<i>*No known coins issued during these years</i>	

הנציבים הרומיים האחרונים, הנפיקו כמויות עצומות של מטבעות במהלך כ-60 השנים, בין השנים 6 עד 66 לספירה. מטבעות הנציבים היו למעשה מטבעות רומיות-אימפריאליות. המטבעות נטבעו בירושלים בעיקר לשימוש ביהודה. על מטבעות הנציבים אין כתובת, הנושאת את שמו של הנציב. הכתובות על מטבעות הנציבים היו ביוונית. הכתובות מתייחסים לקיסר או משפחתו. התאריכים על המטבעות לפי שנות שלטון הקיסר. על המטבע מופיע התאריך, קרי השנה, מסומן באות L בנוסף לאותיות יוונית עם ערך מספרי, למשל: $A=1/2$. $B=2$. $10=I$. 6 מתוך 12 נציבים טבעו מטבעות.

מטבעות הנציבים דומים למטבעות החשמונאים ומטבעות המלך הורדוס. בירושלים התגלה מטיל אסימונים עם מטבע של הנציב פונטיוס פילטוס הטבוע על אסימון שלא הופרד מהמטיל עליו הוא נוצק. הממצא מעיד על כך שמקום טביעת מטבעות הנציבים, פעל בירושלים. בתלפיות מזרח¹³ בירושלים, התגלו לוחות אבן ששימשו להפקת אסימונים של מטבעות הנציבים. ייתכן ובמקום פעלה מטבעת

¹³ גם בחרבת רפי התגלו לוחות אבן ליציקת אסימוני מטבעות.

משנה של ירושלים או שהמקום שימש להכנת תבניות אבן ליציקת אסימונים, קידוחים באבן הקרטון וניסוי ביציקת אסימונים בהם, לפני שהועברו לפעילות יציקת אסימונים עבור המטבעה בירושלים¹⁴.

הנציב פונטיוס פילטוס

הנציב אמביבלוס

מטבעות מלחמת היהודים ברומאים 66-70 לספירה

מלחמת היהודים ברומאים חלה בין השנים 66-70 לספירה. המרד פרץ עקב הדיכוי הרומי, כאשר היהודים ניסו להשתחרר מהכובש הרומי ולהשיג עצמאות ביהודה. בין היתר השתמשו המורדים במטבעות כביטוי ותעמולה לעצמאותם.

במהלך המרד בירושלים היו סכסוכים קשים בין קבוצות של יהודים, בהם הצדוקים והפרושים. בשנה ראשונה למרד שוחררה ירושלים והמרד התפשט לגליל. בשנה השנייה המרד התעצם. הלגיון ה-12 הגיע לארץ ישראל ונוסף ללגיון ה-10. בשנה השלישית למרד, הגיעו אספסיאנוס וטיטוס בנו לדכא את המרד. הרומאים כבשו את מרבית הארץ והגליל ואספסיאנוס עם בנו טיטוס שמו פניהם לירושלים לכבשה. בשנה הרביעית למרד, אספסיאנוס מונה לקיסר ועבר לרומא ובירושלים החל המצור. בשנה חמישית, שנת 70 לספירה הביאו הרומאים את ירושלים במצור, כבשו את העיר, הרגו רבבות מתושביה, פרצו אל בית המקדש הרסו ושרפו אותו. העיר נהרסה לחלוטין, עשרות אלפי יהודים תושבי העיר, נשלחו כעבדים לגולה ומאותה עת, הרומאים אסרו על היהודים להיכנס לירושלים וגם הטילו עליהם את "המס היהודי", חלופה לתרומות היהודים למקדש. הרומאים הציבו בירושלים את הלגיון הרומי העשירי פרנטזיס.

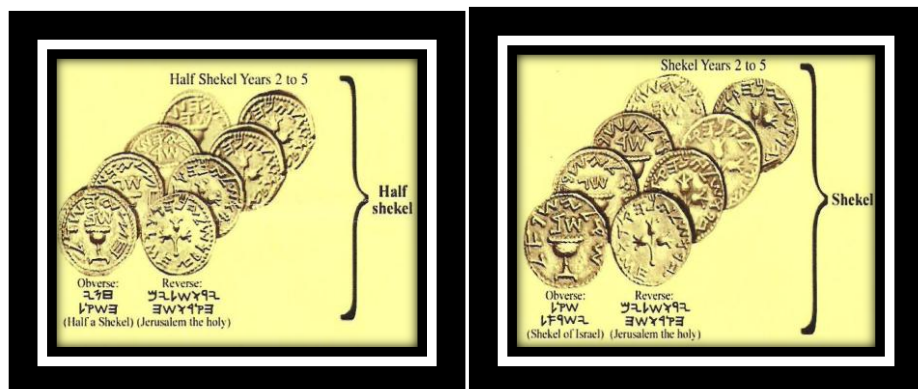
¹⁴ היה צורך להמתין 6 חודשים עד שתבניות אבן הגיר יתייבשו והלחות תתנדף לגמרי, כי אז ניתן יהיה לצקת בהם אסימונים בלא שהאבן תיסדק. במקום התגלו מטבעות נציבים מתקופת טיבריוס (יוליה).

מטבע שנת שתיים שהוטבעה על פיסת פח משוננת

מברונזה במקום על אסימון

כל מטבעות המרד מכסף ומברונזה נטבעו במטבעת ירושלים. יש להניח שמטבעות הכסף שימשו בעיקר כתרומות לבית המקדש בירושלים. בבדיקות מטלורגיות, שערך ר. דויטש בשקלי הכסף עולה ששיעור הכסף הנקי, במטבעות בערך שקל מכל שנות המרד עלו על 98 אחוז. כמו כן מרכיב הזהב במטבעות אלה עומד על כ 1%. ידוע שתרומת מחצית השקל לבית המקדש, גם בתקופת המרד עמדו על חצי שקל בכסף טהור, מכך עולה שמטבעות הכסף הללו, שהם כמעט מושלמות בעיצובם ובמצבם, שמשו כתרומה למקדש. לעומת זאת בהשוואה מטבעות הכסף של העיר צור שנבדקו על מנת לוודא את תכולת הכסף בהם, הכילו כ- 96% לערך כסף נקי, שקשה לקבל את קביעתו של משורר, שמטבעות המרד היו המשך של השקלים הצורים שיצורם פסק כאשר פרץ המרד. משורר טען ששלטונות המקדש המשיכו לטבעו את השקלים הצורים בכסף נקי ועם פרוץ המרד היו למעשה 2 סוגי מטבעות ששמשו לתרומה: השקלים הצורים והשקלים העבריים. השקלים נטבעו כמטבעות מתוארכים כאשר בכל שנה טבעו טיפוס זהה עם כתובת הכוללת את שנת הטביעה: שנה ראשונה א' בשנים שלאחר מכן טבעו את האות ש', בנוסף לאות הרלבנטית של השנה.

מטבע שנת א מטיפוס נדיר

קיימת אפשרות שאת מטבעות הכסף של המרד טבעו במתחם בית המקדש, כשלוחה של מטבעת ירושלים או כמטבעה עצמאית של המקדש. על פי הממצא הארכיאולוגי של השקלים, חלקם הגדול של המטבעות נמצא בעיר העתיקה של ירושלים או בסביבתה. לציין שמטבעות המרד נטבעו גם בגמלא שבגולן.

פרוטה שנת ארבע

פרוטה שנת שתיים

פרוטה שנת שלוש

שנת ארבע חצי

שנת ארבע רבע

טביעות רכב של הלגיון העשירי LEGIO X FRETESIS

טביעות רכב על מטבעות, היו מקובלות בתקופה ההלניסטית ובהמשך בתקופה הרומית. אין בידנו כל מידע על הרשויות שהשתמשו בטביעות רכב אך קרוב לודאי שהיו אלה מפקדות הלגיון. בארץ התגלו מטבעות רומאיות הנושאות טביעות רכב counthrmak חלקם עם טביעת סמלי לגיונות רומיים שפעלו באזור, בהם מטבעות עליהם טביעות רכב של הלגיון העשירי. סביר שרובם נטבעו

בירושלים. הלגיון העשירי הגיע לארץ ישראל בשנת 66 לספירה ומפקדת הלגיון העשירי שכנה בירושלים, מתום המרד הגדול נגד הרומאים בשנת 70 לספירה.

משנת 70 לספירה, לאחר חורבן ירושלים והמקדש, פסקה טביעת המטבעות היהודיים בירושלים. בשלב ראשון נכנסו בהדרגה למחזור מטבעות עם טביעת רכב של הלגיון העשירי ובשלב שני, טבעו בעיר הרומית אליה קפיטולינה מטבעות עירוניים. סביר שטביעות הרכב של הלגיון העשירי, נעשתה בירושלים על ידי המפקדה הראשית של הלגיון.

בירושלים ובסביבותיה שכנו מחנות יחידות משנה של הלגיון העשירי. במפקדת הלגיון העשירי בירושלים, הוסמכו פקידים להטביע טביעת רכב עם סמלי הלגיון על מטבעות שחוקים, שבידי חיילי הלגיון או של תושבי האזור.

מטבעות עם טביעות רכב של הלגיון העשירי

בשלב ראשון נכנסו למחזור מטבעות עם טביעת רכב של הלגיון שבוצעו ע"י מפקדות הלגיון בירושלים. המטרה העיקרית הייתה למחזר מטבעות שחוקים ולחדש את תוקפם, כדי לשמור על כמות אמצעי התשלום במחזור באזור ירושלים ויהודה. בשלב שני, עם יסוד העיר הרומית שלבו בטביעה העירונית את סמלי הלגיון הרומי ופסקו להפעיל את מתכונת טביעת הרכב של הלגיון העשירי. בשועפט התגלתה מטמון הכולל 118 מטבעות עם טביעות רכב של הלגיון העשירי.

שימוש במטבעות שחוקים, שעלולים לצאת מהמחזור וטביעת רכב עליהם, פעולה זו מהווה למעשה מעין טביעה חדשה. לעתים קשה לזהות את הטביעה הקודמת, על המטבעות עם טביעת רכב. לאחר תהליך הטבעת הרכב על המטבע מחזרו את המטבעות השחוקים. ובכך מטבעות אלה אושרו לשימוש לתקופה נוספת, כדי שיהיו די

אמצעי תשלום תקפים במחזור. ייתכן שלצורך תהליך טביעת הרכב, חיממו את המטבעות, במהלך תהליך הטבעה זו, דבר שהביא לפגימה בפני המטבע הבסיסית. כיוון שהיה מקובל, להשאיר במחזור במשך תקופה ממושכת מטבעות קודמים, נשחקו חלקים מהטביעה המקורית של המטבעות ובמקום להוציא את המטבע מן המחזור, מחזרו והאריכו את השימוש במטבע באמצעות שיטת תהליך טביעת רכב על אסימון המטבע המקורית. המטבע השחוק עליו נעשתה טביעת רכב, המשיך לשמש במחזור, לאחר טביעת הרכב על פי גודלו, באותו עריך. טביעת הרכב מלמדת אותנו אילו מטבעות היו בשימוש במחזור בעת ההטבעה הנוספת.

טיפול המטבעות עליהן התגלו טביעות רכב, כוללת את מטבעות "יהודה השבויה", חלקם מטיפוסי מטבעות עם דגם "ויקטוריה רושמת על מגן", מטבעות אנטיוכיה ואשקלון ואח'. לציין שבחפירות שועפת, הסמוכה לירושלים, התגלה מטמון מטבעות של הלגיון העשירי, בכלל זה 110 מטבעות "יהודה השבויה", עם דגם ויקטוריה ליד מגן. חלקם של המטבעות עם טביעה הנושאת את דמות הקיסר. המטמון בשועפט מהווה את הממצא הגדול ביותר של מטבעות עם טביעת רכב של הלגיון העשירי שהתגלה בארץ (חידושים בארכיאולוגיה של ירושלים וסביבותיה. יוסף פטריך, דוד עמית 2007). העובדה שכמות כזו התגלתה בירושלים מעידה שמקור הטביעה היה בירושלים.

מטבעות טביעות רכב של הלגיון התגלו בחפירות הכותל של מזר, במנהרות הכותל, ברובע היהודי, בבנייני האומה ובמטמון בשועפט.

אחת מטביעות הרכב של הלגיון העשירי הוטבעה על טיפוס מטבע בעריך נמוך של אשקלון. מטבעות מדגם זה עם טביעת רכב התגלו מצפון לאשקלון ובחרבת עקד. יש לציין שמטבעות אשקלון היו נפוצות באזור הדרום. עיר נמל זו הייתה פעילה בתחום המסחר עם אזור יהודה. טביעות רכב של הלגיון העשירי נעשו על מטבעות בערכים גדולים יותר, כדי לתת תוקף למטבעות אלה בתחום הלגיון העשירי.

טביעת הרכב של הלגיון העשירי פסקה עם הקמתה של העיר הרומית אליה קפיטולינה ותחילת מרד בו כוכבא. מאחר והתגלו מטבעות בר כוכבא הטבועות על מטבעות הנושאים את סמלי הלגיון ולא על

מטבעות מאוחרות יותר, הדבר מעיד שטביעת הרכב של הלגיון העשירי, נעשתה עד מרד בר כוכבא.

מטבע ברונזה בר כוכבא על מטבע עם טביעת לגיון X

לאחר שנוסדה העיר הרומית אליה קפיטולינה, החלה לפעול מטבעה בעיר. שיטת טביעת הרכב עם סמלי הלגיון הוסבה לטביעה העירונית, בה שלבו על חלק ממטבעות העיר את סמלי הלגיון העשירי שהיו מקובלים לפני כן במסחר. עובדה זו מעידה על קשרי הגומלין והיחסים הטובים שבין הרשות הצבאית והרשות האזרחית בעיר אליה קפיטולינה.

דן בר"ג סקר את טביעות הרכב של הלגיון העשירי (Barag 1967: 117-125) על פיה טביעת הרכב של הלגיון כללה את סמלי הלגיון בהם אנייה, חזיר בר, דולפין וכן האותיות LX, XF, LXF.

טביעת מטבעות אליה קפיטולינה

ביקור הקיסר אדריאנוס ביהודה, התקיים בשנת 130 לספירה והביא להקמת העיר הרומית אליה קפיטולינה על חורבות העיר ירושלים, שנהרסה קודם לכן על ידי טיטוס והפכה לפרובינציה רומית. אליה קפיטולינה מקורה משם משפחתו של הקיסר אדריאנוס וקפיטולינה מקורה מ-3 האלים הקפיטוליניים.

לדעת המחבר העיר נוסדה בשנים 128/9 לספירה ולפני ביקורו של אדריאנוס באזור. המקורות על אליה קפיטולינה הם:

1. ההיסטוריון קסיוס דיו (229-156 לספירה) מוסר לנו בכתביו שאליה קפיטולינה הוקמה על חורבות ירושלים ונוסדה לפני מרד בר כוכבא בשנת 132 לספירה.

2. אוזביוס (275-339 לספירה), שימש כאב הכנסייה הנוצרית וארכיבישוף של קיסריה. על פי המקור של אוזביוס, אליה קפיטולינה נוסדה כעיר נוכרית, כעונש על שהיהודים החליטו למרוד ברומאים וניסיונם להקים בה מחדש את בית המקדש. בעבר היו השערות של היסטוריונים, שהסתמכו על מקור זה. כיום גישה זו ירדה מעל הפרק והחוקרים וההיסטוריונים מקבלים את גרסת קסיוס דיו ושוללים את גרסת אוזביוס. לפיכך מטבעות אליה קפיטולינה נטבעו לפני תחילת מרד בר כוכבא, שהחל בשנת 132 לספירה.

יש לציין שחלק ממטבעות מרד בר כוכבא, שהתרחש לאחר יסוד העיר אליה קפיטולינה, נטבעו בין השנים 132-135 לספירה. המטבעות נושאות את הכתובת "ירושלים" או "לחרות ירושלים". מטבעות אלה מציינות את שאיפתו של בר כוכבא לכבוש את העיר הרומית ולהקים בה מחדש את בית המקדש ואינם מעידים על מיקום המטבעה בירושלים. נשאלת השאלה האם לפי ממצאי מטבעות בר כוכבא ומטבעות אליה קפיטולינה שהתגלו בחפירות מסודרות בירושלים, בר כוכבא כבש את ירושלים? מספר חוקרים טענו שעקב הממצא הנמוך של מטבעות בר כוכבא בירושלים הוא לא כבש את העיר. לציין העובדה שכמות המטבעות של אליה קפיטולינה בהשוואה למטבעות בר כוכבא שהתגלו בחפירות מסודרות בירושלים היא די זזה (Zlotnik:2008).

מטבעות יסוד העיר אליה קפיטולינה וגבולותיה וכן מטבע על הרחבת תחום העיר. עם הקמת העיר אליה קפיטולינה, החלו לטבוע בה מטבעות עירוניים. סדרת המטבעות הראשונים שהוטבעו באליה קפיטולינה כוללים 9 טיפוסים (משורר 1989), בהם מטבע יסוד העיר ומטבעות הנושאים את סמלי הלגיון העשירי, אשר החליפו את טביעת הרכב של הלגיון העשירי בטביעת מטבעות חדשים. המטבע הראשונה שנטבעה בירושלים הייתה מטבע יסוד העיר החדשה בטקס היסוד *salcus*.

primigenius, שנעשה באמצעות חריש גבולות העיר, ששכנה בתחום צפון העיר העתיקה של היום, ברבעים המוסלמי והנוצרי. תאור קטע מהטקס של יסוד העיר מופיע על מטבע עם הכתובת COND[ITA], בו מופיע הקיסר החורש את גבולות העיר. מטבעות אחרים הם מטבעות הנושאים את סמלי הלגיון העשירי פרנטנסיס¹⁵.

דגמי יסוד אליה קפיטולינה ומקדשיה

חלופה לטביעות הרכב של הלגיון העשירי

חלק ממטבעות אליה קפיטולינה, נושאים דגמים של מקדשים, בהם מקדש לזאוס. על פי העדות של דיו קסיוס, הקיסר אדריאנוס הקים לכבודו של זאוס מקדש, על מקום המקדש היהודי. יש להניח שעל המטבע בו מופיע מקדש בו מוצגים יופיטר בתוך מקדש, לצדדיו יונו ומינרווה, הוא המקדש בעדות של דיו קאסיוס. על מקדשים נוספים מופיע דמות האל זאוס סרפיס. בעיר התגלתה כתובת שהוצבה בכניסה למקדש סרפיס, אל עם השפעה מצרית. על מטבע נוספת מופיעה דמות טיכה-אלת העיר וגורלה. (משורר 1989).

¹⁵ Legio Decima Fretensis

הכתובות על מטבעות העיר הם בלטינית, מאחר והעיר הייתה קולוניה ואזרחיה היו אזרחי רומא. חלק מאזרחי הקולוניה היו גמלאי הלגיונות הרומי. על חלק ממטבעות העיר מופיעה הזאבה המניקה את רומולוס ורמוס. ישנם מטבעות שנס הלגיון Vexillum העשירי הוצב מעל הזאבה. על חלק מהמטבעות מופיע האל דיוניסוס, דבר המעיד שפולחנו התקיים בעיר. על מטבעות אחרים של העיר מופיעים כדי יין ושריגי גפן, המעידים על פולחן דיוניסוס בעיר.

מטבע נוספת היא של ספטימוס סוורוס עם דמותו ודמות אשתו יוליה דומנה עם בניהם קרקלה וגטה.

סלעי הכסף הם בין המטבעות הכסף היחידים שנטבעו בעיר אליה קפיטולינה. במקורות מטבעות אלה מכונים בשם סלעים. מטבעות כסף אלה הוטבעו על ידי הקיסר ספטימוס ובנו קרקלה. במקביל הוטבעו מטבעות כסף במטבעות הקיסריות ובמטבעות הערים: קיסריה, אשקלון, עזה, עכו ושכם. עקב מחסור בעפרת הכסף באותה עת, הגיע שיעור הכסף במטבעות אלה ל 30-50%.

סלעי כסף של אליה קפיטולינה

מטבעות אליה קפיטולינה נטבעו במהלך שלטונם של 15 קיסרים. חלקם נטבעו בשמם של נשות הקיסרים. הייתה הפסקה בטביעה בתקופה 235-249 לספירה. טווח הטביעה של מטבעות אליה קפיטולינה היה כ-120 שנים.

בשנת 251 פסקה טביעת מטבעות בירושלים. הלגיון העשירי עבר בתחילה לשכם ואחר לאילת. הקיסר האחרון שטבע מטבעות באליה קפיטולינה היה הוסטיליאנוס. לא ידוע מדוע פסקה הטביעה במקום. לפי משורר, ירד מעמד העיר עקב העברת הלגיון ה-10 לשכם. לדעת המחבר, מאחר וטביעת מטבעות ערים בארץ ישראל פסקה בימי גליאנוס במחצית השנייה של המאה השלישית, לכן פסקה הטביעה באליה קפיטולינה, כחלק מתהליך זה.

מתוך הרצאות בשנת 2012 לפני חברי החברה הנומיסמטית בישראל (ע"ר): בסניפי ת"א וחיפה.

כל הזכויות שמורות.

All rights reserved

ביבליוגרפיה

BIBLIOGRAPHY

Avigad N. 1975. A Bulla of Jonathan the High Priest and A Bulla of King Jonathan. Israel Exploration Journal 25:8–12, 245–246.

Barag, D. & Qedar, S., The Beginning of Hasmonean coinage, INJ 4, 1980.

Barag D. and Qedar S. 1980. The Beginning of Hasmonean Coinage. Israel Numismatic Journal 4:8–21.

Gitler H. 1996. A Comparative Study of Numismatic Evidence from Excavations in Jerusalem. Liber Annus 46:317–362

Hendin D. and Shachar I. 2008. The Identity of YNTN on Hasmonean Overstruck Coins and the Chronology of the Alexander Jannaeus Type. Israel Numismatic Research 3:87–94.

Hendin, D., Guide to Biblical Coins, (3rd Ed.) , Amphora, Nyack, N.Y. 1996, pages 67-93.

HENDIN, D and SHACHAR I: The Identity of YNTN on Hasmonean Overstruck Coins and the Chronology of the Alexander Jannaeus Types *INR* 3 87-94

- Hirschfeld Y. Ariel D.T. 2005, A Coin Assemblage from the Reign Alexander Jannaeus Found on the Shore of the Dead Sea. *IEJ* 55:166-89
- Josephus, Ant.XII-XIV.
- Kaufman J.C. 1995. *Unrecorded Hasmonean Coins from the J. Ch. Kaufman Collection* (Numismatic Studies and Researches 8). Jerusalem.
- Kaufman J.C. 2004. *Unrecorded Hasmonean Coins from the J. Ch. Kaufman Collection Part II* (Numismatic Studies and Researches 10). Jerusalem
- Kindler A. 1991. Hasmonean Coinage : Two Problems *Cathedra* 59:12-18 (Hebrew).
- Lambert C. 1927. A Hoard of Jewish Bronze Coins from Ophel. *Palestine Exploration Fund Quarterly Statement* 1927:184–188
- Meshorer Y. 2001. A Treasury of Jewish Coins from the Persian Period to Bar Kochba. Jerusalem.
- Meshorer, Y. *A Treasury of Jewish Coins from the Persian Period to BarKochba*. Jerusalem and Nyack 2001
- Meshorer, Y., Ancient Jewish Coinage I. New York: Amphora 1982.
- Rappaport U. 1967. A History of Israel in the Period of the Second Temple. Tel Aviv (Hebrew).
- Ronen Y. On the Chronology of the Yehud Falcon Coins. *INR* 4 39-45
- Syon, D., Coins from Gamla-Interim Report, *INJ* 12, 1992-93.
- Syon D., Yavor Z., Gamla 1997-2000. *Atiqot* 50 (2006) : 50.
- Zlotnik Y. Were Jewish Coins Struck on Attached Strips of Flans? *Israel Numismatic Research* 7 (2012), PP. 81-93
- ZLOTNIK Y: Coin Finds and the Question of the Conquest of Jerusalem by Bar Kokhba. *Israel Numismatic Research* 3 (2008), PP. 137-147

שושלת החשמונאים

